

EL TERRITORI SOTMÈS. LA TRANSFORMACIÓ URBANA DE SANT JOAN DESPÍ (SEGLES XIX-XX)

MONTserrat DURAN I ALBAREDA
Historiadora de l'Art

Dossier

La pressió econòmica sobre el territori

La història contemporània de la comarca del Baix Llobregat, a la fi de l'antic règim, està marcada per la implantació de l'economia capitalista, basada en la presència de capital barceloní. És per això que els grans canvis no van ser protagonitzats per la burgesia local, sinó per la barcelonina.¹

Des de finals del segle XIX i fins ben entrat el segle XX la manca d'una burgesia autòctona va fer que la política i la societat baixllobregatines estiguessin en mans de les decisions dels inversors forans molt vinculats a la política nacional. La seva influència en la política municipal va ser decisiva, malgrat no tenir-hi responsabilitats municipals directes.²

És per això que la gran transformació urbana, tant en l'aspecte urbanístic com en l'arquitectònic, va restar marcada fonamentalment per aquests inversors barcelonins. És lògic, doncs, que a primers del segle XX, la nova arquitectura que es feia a molts pobles de la comarca estigués influenciada per la que s'havia fet a la ciutat de Barcelona. Els promotors d'obra nova o de grans reformes portaren arquitectes amb certa tradició cap als municipis on havien fet derivar moltes de les seves inversions, i on havien construït la seva nova residència d'estiu. En moltes ocasions això no fou més que una discreta fugida d'una Barcelona sacsejada per les accions anarquistes i, molt concretament, pels fets de la Setmana Tràgica del 1909.

Aquests propietaris van establir lligams amb el poder i la política locals, i van esdevenir persones essencials en el desenvolupament econòmic i social de la població. Cal esmentar l'exemple de Josep Maluquer i de Tirrel (1833-1910), que aconseguí, com a senador reial, que la línia del ferrocarril tingués parada de viatgers a Sant Joan Despí.³

També els grans terratinents⁴ van mostrar bona disposició vers l'Administració local, fent donacions o cessions de sòl per a l'obertura de nous carrers, o per a la construcció de nous equipaments.

Els antics masos que passaven a ser propietat de famílies barcelonines estaven escampats pel terme municipal, des del nucli del camí del Mig fins a can Tusquets, passant pel centre, com cal Domènec, can Maluquer, ca l'Arman..., i pel carrer Major, on hi havia can Casas, can Trias de Bes i can Serra, entre les cases més importants.

En tots aquests grans casals s'hi van fer importants reformes durant els segles XIX i XX.⁵ Can Casas -adquirida per Baldri Casas a principis del segle XVIII- va ser totalment reformada en el segle XIX. Can Serra, adquirida el 1845 pel fabricant Josep Serra Marrugat, que havia format part de l'heretat coneguda com a Manso Seguí, i la veïna can Sandiumenge, adquirida el 1845 pel mercader Magí Sandiumenge,⁶ també foren reformades. Can Serra -edificada el 1746- va ser reformada el 1851 i el 1930. A can Trias de Bes -edificada a mitjan segle XVIII- es projectà un nou

Secció central del terme municipal de Sant Joan Despí, segons plànol de 1873. AMSJD (reproducció fotogràfica).

jardí el 1928, segons disseny de Caietà Cabañes, i també s'hi realitzaren nombroses obres menors entre els anys 1928 i 1932. Ambdues famílies, Serra i Trias de Bes, volgueren perpetuar els vincles amb Sant Joan Despí manant construir panteons privats al cementiri municipal. El de can Serra es realitzà segons projecte de Plantada i Torres, l'any 1898. L'existència d'aquestes capelles al cementiri municipal són l'exemple d'una tipologia arquitectònica, d'estil neogòtic, feta exclusivament per aquestes famílies barcelonines.

En el sector del camí del Mig hi trobem algunes cases pairals que van adoptar el nom dels seus nous propietaris: Magarola, Vallhonrat, Valon, Creixells... i que van ser destinades a residències d'estiueig, i és que Barcelona, amb l'agregació dels municipis del seu pla el 1897, afavorí l'extensió de les àrees de lleure cap a les comarques més properes. Al Baix Llobregat destacaren els pobles de Cornellà de Llobregat, Sant Joan Despí, Molins de Rei..., com a nous destins per a l'assentament estiueenc dels barcelonins. Primer com a inversors, i després com a estiuejants, seran els responsables del creixement urbà de Sant Joan Despí.

Després de la Guerra Civil la població encara era fonamentalment pagesa i la terra seguia en mans d'uns pocs propietaris forans. Aquesta estructura econòmica es va mantenir fins als anys 1950, moment en què tot va començar a canviar, a causa principalment del procés d'industrialització i de les onades migratòries. En aquesta dècada s'inicià l'ocupació dels terrenys naturals de creixement urbà amb un polígon industrial, i la construcció massiva, desordenada i de poca qualitat, de blocs d'habitatges per donar cabuda a les famílies immigrades. Si bé durant els primers deu anys de la dictadura els canvis havien suposat una transformació política i cultural, durant la dècada de 1950 la transformació fou social i econòmica. S'instal·laren les primeres indústries (Gallina Blanca, 1952), que van atraure gran nombre d'immigrants, provinents principalment d'Andalusia i d'Extremadura. Entre el 1950, amb 2.297 habitants, i el 1960, amb 4.771 habitants, la població es va duplicar. Durant la dècada de 1970 Sant Joan Despí arribà al límit de l'eclosió: 16.055 habitants. La població s'havia triplicat respecte del darrer decenni.

El creixement urbà

A mitjan segle XIX el nucli de la població se situava al voltant de l'església i a l'entorn de tres carrers:⁷ el camí del Mig, el camí de Santa Oliva i el raval del

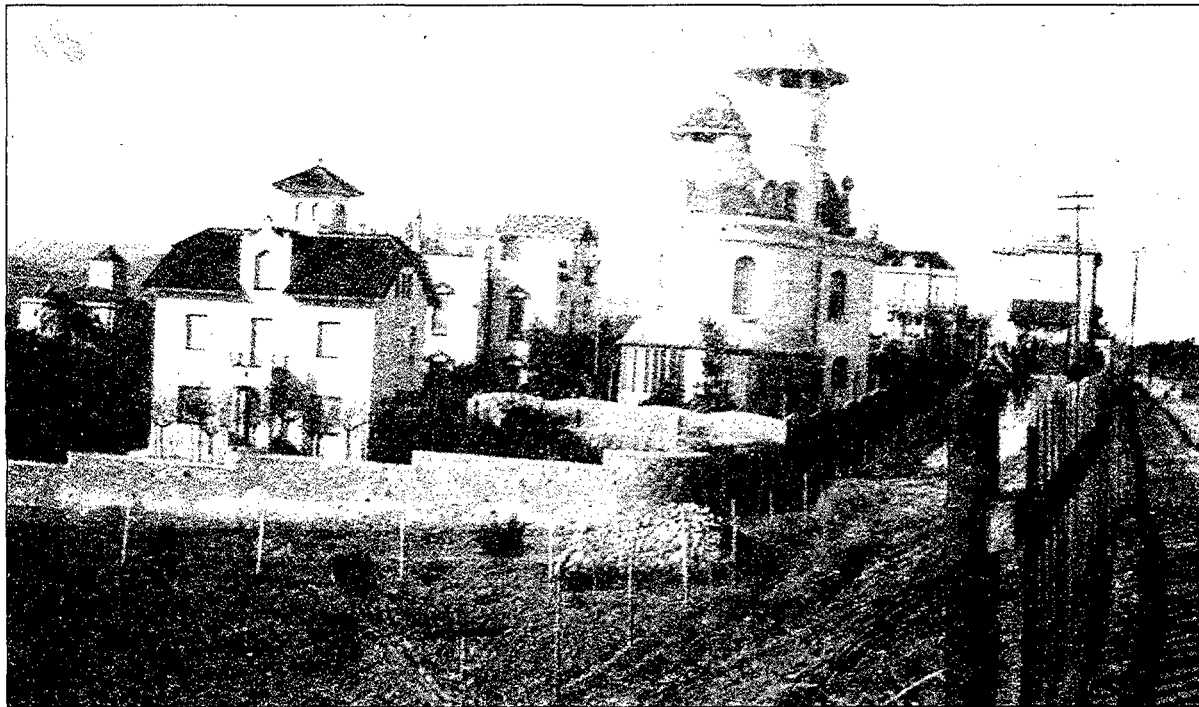
Bonviatge. El camí del Mig s'enfilava cap a Sant Feliu, el de Santa Oliva cap a Sant Just i el raval del Bonviatge es dirigia cap a Cornellà i des d'allà a Barcelona.

El raval de les Begudes,⁸ que confronta amb el nucli de Sant Feliu de Llobregat, està documentat amb veïnatge des del 1846; deu anys després tenia quinze cases arreglades. També apareix el 1846 el raval de Montjuïc, com a eixamplament del terme en direcció a Cornellà de Llobregat. Aquest, però, a diferència del raval de les Begudes, va ser immediatament inserit dins la trama urbana i el 1867 ja havia esdevingut carrer de la Princesa.

Cap al 1867 va prendre força com a via de comunicació el carrer Major (que serà la futura carretera BV-2001) i alguns carrers (Princesa –actualment Montjuïc–, Isabel II i Unió –actualment carrer d'en Baltasar d'Espanya–, i el torrent d'en Negre). Aquests carrers es van obrir com a artèries del futur eixamplament urbà en direcció a la via del ferrocarril, amb baixador des del 1891.

Durant la darrera dècada del segle XIX el teixit urbà ja es trobava força consolidat. La reduïda nomenclatura, però, es deu principalment al fet que la població de Sant Joan Despí vivia majoritàriament en cases escampades arreu del terme municipal. Eren cases voltades d'horts i porxos, amb una estructura urbana espaiosa i descongestionada. L'intent de regularitzar el nomenclàtor es va fer arran del Decret de 24 d'octubre de 1849 que obligava els municipis a fixar les nomenclatures urbanes.

La informació l'aporta un plànol del 1873⁹ que assenyala els masos o cases més importants del terme. A la banda del Samontà hi trobem les cases Tusquets i Carbonell; entre el canal de la Infanta i la línia del ferrocarril, la casa Argelich; per sota de l'esmentat canal i fins a la carretera comarcal (actual carrer Major) hi trobem les cases España, Canalias, Madurell, Urgellés, Figueras, Baró de la Bleda, Escalè, Bova, Ramoneda, Magarola, Sampons, Palles i Codina. Alguns dels noms d'aquestes cases encara formen part de la toponímia del municipi i ens és fàcil situar-les dins el territori; en tot cas les cases Urgellés, Figueras i Baró de la Bleda les equiparem als actuals cal Maset, can Po Cardona i can Pau Torrents, respectivament. Pel que fa a les cases Bova, Ramoneda, Magarola, Sampons o Pallarès, probablement corresponen a cal Liron, cal Tous, cal Pigat (també conegut com a cal Roldan), cal Felip i cal Vermell, respectivament.¹⁰

Les cases d'estiueig al costat del baixador del tren, el 1917. AMSJD. Núm. 923. Autor: Mariano Hernando Quintanilla.

Les cases inserides dins el teixit urbà eren generalment de planta baixa i pis. Disposades en renglera es diferenciaven si eren d'un o dos casals. La planta pis es destinava a l'habitatge i el casal era l'espai destinat a l'activitat econòmica del pagès: el magatzem dels seus productes agrícoles, on a més de guardar-hi el carro i les eines, també es triava i es preparava la fruita. Al fons de la casa hi havia el pati, amb arbres fruiters per al consum familiar, com les abundoses figueres. Durant la dècada de 1960 quasi tots els pagesos de Sant Joan Despí instal·laren en aquestes plantes baixes les innovadores cambres frigorífiques. Algunes d'aquestes cases tenien horts a l'altra banda del carrer, els quals van desaparèixer a finals del segle XIX, a mesura que es van urbanitzar els carrers i es van edificar cases. Tot i això, molts d'aquests horts arribaren a sobreviure fins a la dècada de 1970.

Les inversions barcelonines: industrials i agrícoles

Llevat d'alguna activitat industrial,¹¹ les inversions barcelonines a Sant Joan Despí es concretaren en el sector agrícola¹² i, per tant, cal relacionar aquests propietaris amb les inversions fetes a les residències situades a les finques agrícoles.

A la casa no s'hi residia de manera permanent. D'ella i de l'explotació en tenien cura els masovers que vivien

a la mateixa finca. La presència dels propietaris es limitava a l'estiu, quan convidaven les seves amistats comercials, polítiques o socials. Sovint, aquesta residència temporal fou la via d'integració social amb la població. En moltes d'aquestes masies s'hi van fer obres de manteniment i només en algun cas foren profundament reformades. En algunes encara hi queda alguna petjada de les reformes del segle XIX, com a cal Felip, la torre dels Pardals (també coneguda com a cal Jaume Bo), can Pau Torrents... S'habilitaren algunes dependències per tal que els propietaris poguessin passar-hi temporades, però, en general, la casa seguia tenint la mateixa estructura anterior. Els masovers, majoritàriament pagesos de Sant Joan, mantenien l'edifici dempeus amb la seva presència diària.

Les reformes afectaren la part més noble (és el cas del menjador, modernista, i d'un petit oratori a la torre de cal Felip) i la més privada (com són les respectives capelles neogòtiques al jardí de can Pau Torrents, i a la terrassa de la finca de can Tusquets). Pel que fa als exteriors dels edificis, l'estil escollit sovint va ser el neomedieval o el neoclàssic.

Entre el 1850 i la dècada de 1910, alguns dels masovers de les explotacions agrícoles van deixar la masoveria per raó de l'adquisició de les finques que abans tenien com a arrendataris o per la compra d'altres propietats en el terme municipal. Va ser la revifa-

lla de la pagesia. Si fins llavors algunes de les explotacions eren més conegudes pel malnom dels masovers, a partir d'aquell moment alguns d'aquests malnoms es van imposar definitivament: can Po Cardona (coneguda com a Manso-Vidal el 1850 i casa Figueras el 1873), cal Liron (esmentada com a Badia Bova o casa Bova el 1873), cal Lèrem (coneguda com a can Creixells, família propietària també de cal Tous), can Pau Torrents (esmentada com a casa Baró de la Bleda el 1873 i fins al 1910 com a can Maluquer), cal Felip (abans ca l'Aguiló o el topònim abans esmentat casa Sampons), cal Maset (en el segle XIX possiblement esmentada com a casa Urgellés i fins al 1920 com a cal Vallhonrat)... D'altres van continuar amb el nom del masover, tot i no haver-se produït un canvi de propietat (com cal Tous, que encara és propietat de la família Creixells, o cal Maset, que es coneixia per cal Masico o cal Bessó).

A principis del segle XX, fruit d'aquest canvi de la propietat agrícola, hi va haver alguna duplicitat en els malnoms de les cases: el masover –que havia perpetuat amb el seu nom la casa del propietari– se'l va endur a la seva nova casa. A partir de llavors, hi va haver dos cal Trabal, dos cal Roldan... i, fins i tot, alguns membres de les famílies dels masovers s'endugueren el nom fora del terme municipal, com és el cas de cal Jaume Bo, a Sant Feliu de Llobregat.

En algunes d'aquestes cases, adquirides per aquesta nova fornada de petits terratinents, s'hi realitzaren importants reformes. És el cas de can Po Cardona el 1928.

Els eixamples: comerciants i petits burgesos

Hem esmentat com el petit nucli urbà de Sant Joan Despí, compost fonamentalment per famílies pageses i assentat al voltant de la seva parròquia, va començar a eixamplar-se a partir del 1867. El 1897 va néixer el primer eixample¹³ i el 1902 el segon,¹⁴ entorn de l'actual carrer de Francesc Macià, afavorits, sens dubte, per l'existència del baixador del tren des del 1891.

Ambdós eixamples constituïren, quasi exclusivament, noves trames urbanes amb espais urbanitzables destinats posteriorment a la construcció de les residències de lleure per a la petita burgesia barcelonina. La cronologia d'aquestes construccions és tan àmplia que permetria un recorregut ideal per diferents tendències arquitectòniques.¹⁵

Aquests estímul barcelonins van encarregar els projectes a arquitectes amb obra prou reconeguda a la ciutat de Barcelona. No es descarta que el mateix arquitecte municipal Gabriel Borrell –actiu a Sant Joan Despí des del 1897– hagués pogut afavorir la presència d'alguns d'ells, suggerint-los per a nous encàrrecs.

Molts dels projectes els realitzà Josep M. Jujol i Gibert (1879-1949),¹⁶ però també destaquen Ignasi Mas, Juli M. Fossas, Marcel·lí Coquillat, Adolf Florensa, Salvador Selles, Modest Tauler, Josep Domènech i Mansana, entre molts altres.

Jujol va ser l'autor d'una de les darreres edificacions del carrer de Francesc Macià, alhora que construí altres cases en carrers limítrofes, com el carrer del Ferrocarril. Dissortadament molts d'aquests edificis van ser sacrificats des del 1970 per tal d'edificar-hi blocs d'habitatges.

La majoria de les cases construïdes entre el 1910 i el 1932 eren encàrrecs de barcelonins de condició diversa. Aquesta circumstància ens permet afirmar que l'arquitectura modernista a Sant Joan Despí va ser el resultat d'una voluntat aliena a la població autòctona. Tot i això, la pagesia local encarregà a Jujol algunes intervencions.

Malgrat que des de l'any 1909 es parteix d'una construcció plenament modernista o ostentosa, concretada en edificis singulars, a mesura que avança el segle s'imposà de la mà de Jujol,¹⁷ un model de casa allunyada de qualsevol signe burgès i monumental i integrada, per la seva senzillesa i unitat formal, en aquell conjunt format entre allò monumental i allò pagès, que es construïa en les dècades de 1920 i de 1930. Els postulats noucentistes estaven arrelant en la tradició constructiva i s'estava retornant al classicisme propi d'una idíl·lica civilitat.

La reconversió de sòl agrícola

Entre el 1900 i el 1930 l'activitat econòmica dels prop de dos mil habitants de Sant Joan Despí es desenvolupava principalment al camp i també a la vinya. Amb la inauguració del canal de la Infanta el 1819, Sant Joan Despí passà de l'agricultura de secà (sector econòmic principal fins a la segona meitat del XIX) a la de regadiu. A finals del segle XIX les grans extensions de fruiters (perers, pomers, presseguers i pruners) van permetre un gran augment de producció que es va destinar als mercats europeus.

El regadiu es conreava a la part baixa del terme, al costat del riu. El secà, per sobre la línia del ferrocarril, era conegut pel nom de Samontà. L'actuació urbanística sobre aquest sector, iniciada el 1926,¹⁸ va posar les bases dels canvis econòmics i socials de la població al llarg del segle XX. L'autor tècnic d'aquest projecte, conegut com a urbanització del Samontà, va ser Josep M. Jujol.

El Samontà era tota la part alta que s'estenia per damunt de la línia del ferrocarril, des de l'avinguda de Barcelona fins a l'actual Pla del Vent. Era la part amb més pendent, que arribava fins a Sant Just Desvern i Esplugues de Llobregat. La zona més plana, també de secà, que limitava amb Cornellà de Llobregat, es transformaria en la nova zona urbana, coneguda actualment com les Planes.

Inicialment aquesta actuació urbanística era un eixample del nucli urbà que Jujol dissenyà com una ciutat jardí, sota els auspicis de la iniciativa privada. Però la lenta gestació del pla va dificultar-ne el desenvolupament i aquest sòl, inicialment ofert com a residencial, acabà reconvertint-se en industrial.

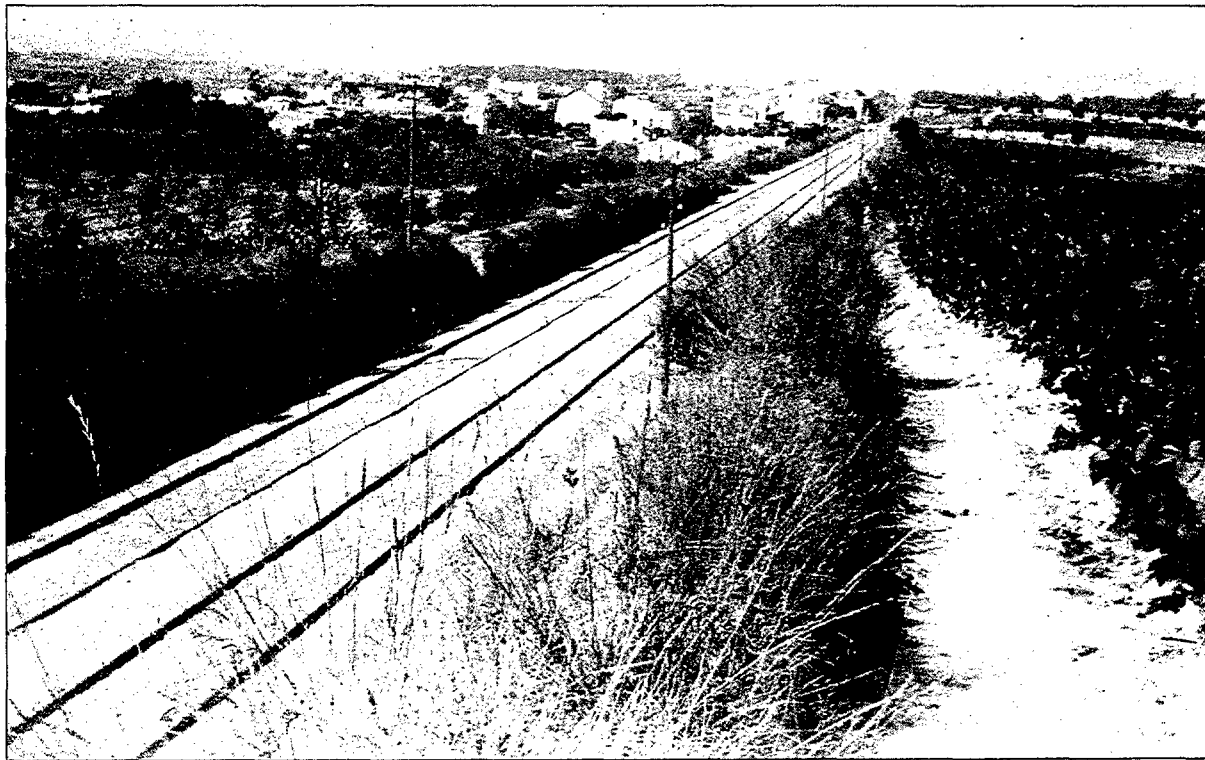
El Pla comarcal de 1953, que ofería terrenys industrials fora de Barcelona, possibilità que tota la zona de secà es convertís en una zona industrial, per arribar a

ser, amb el temps, el polígon industrial de la Font Santa. Com a conseqüència de tot plegat, va néixer un petit nucli urbà sorgit de successives actuacions urbanístiques destinades a donar cabuda, de manera ràpida i sense previsions, als nous habitants que s'instal·laven al més a prop possible dels seus nous llocs de treball.

El nou barri¹⁹ es dividí urbanísticament en tres sectors: les Planes, el sector Llevant i el desenvolupat pel pla parcial conegut com Plans i Gelabert. Aquest barri, que abans de la Guerra Civil s'anomenava urbanització Badalona, havia sorgit directament d'un petit nucli suburbà cap al 1950. Posteriorment va rebre el nom de **les Planes**. L'antiga urbanització estava formada per cases d'autoconstrucció (la majoria d'una sola planta i amb un hort o pati), tenia uns tres-cents veïns i setze carrers sense asfaltar. La resta estava ocupada encara pels camps, vinyes i garrofers que primitivament ocupaven la zona.

El traçat del carrers de les Planes fou aprovat pel Ple de l'Ajuntament el 1958. Malgrat això, se superà amb escreix la densitat prevista i es reduïren les zones verdes, de manera que si els plans preveïen una ciutat jardí, la realitat fou una altra.

L'any 1954, Joaquín Nebot Montoliu, veí de Barcelona, va impulsar a la part esquerra del Samontà,

Vista de Sant Joan Despí el 1917, des de la via del ferrocarril. A l'esquerra, el nucli urbà, i a la dreta, el Samontà. AMSJD. Núm. 924. Autor: Mariano Hernando Quintanilla.

la construcció de la urbanització Villa Dolores, també sota la iniciativa privada.²⁰ És el que durant aquesta dècada es va conèixer com els plans per a “viviendas económicas de una sola planta”, promogudes com a casetes ideals per als caps de setmana de la classe treballadora barcelonina i acollides als beneficis de la Llei de renda limitada.

El 1961 s'hi afegiren els descendents del marquesat de Monistrol de-manant a l'Ajuntament de Sant Joan Despí la qualificació urbanística de les seves parcel·les. Sobre elles es van edificar els primers blocs d'habitatges del **Pla del Vent**.

L'any 1962, l'Institut Nacional de la Vivienda, per tal de desenvolupar el Plan Nacional, va considerar necessari adquirir a la província de Barcelona diversos polígons per construir-hi habitatges. La justificació d'aquesta inversió fou la de poder dur a terme l'eliminació del barraquisme als voltants de Barcelona i la de pal·liar la pèrdua dels habitatges dels damnificats de les inundacions del Vallès, de finals del 1962. L'any següent, el 1963, s'iniciaren les primeres actuacions per fer les expropiacions del que s'anomenaria **Polígon Residencial de Sant Joan Despí**.²¹ Era la darrera gran superfície lliure d'edificació de Sant Joan Despí i la resta del que quedava de l'antic Samontà.

NOTES.

¹ Vegeu [obra col·lectiva]: *Atles del Baix Llobregat*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1995, pàg. 71-75.

² Per al cas de Sant Joan Despí vegeu RENOM, Mercè: “Govern municipal a Sant Joan Despí, 1900-1923”, dins *XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. El Prat de Llobregat: Centre d'Estudis Comarcal del Baix Llobregat i Amics del Prat, 1980, pàg. 682-708.

³ Vegeu RENOM, Mercè: “Josep Maluquer i de Tirrell”, *La font del be*, 28 (desembre 1981), pàg. 10-11.

⁴ Són els casos de Maluquer, ja esmentat, i d'altres com Frederic Casas i Antonio Laporte... Respecte d'aquests dos darrers vegeu DURAN I ALBAREDA, Montserrat: “Dades biogràfiques de dones a Sant Joan Despí”, dins *Les dones i la història al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, col·lecció “Llorenç Sans”, vol. 13, 2002, pàg. 17-18.

⁵ DURAN I ALBAREDA, Montserrat [Introducció]: *Imatges i Records. Sant Joan Despí*. Barcelona: Columna Edicions, SA, 1995.

⁶ Vegeu ESTEVES, Albert [text]: Sant Joan Despí. *Guia del Patrimoni històric i artístic*. Molins de Rei: Centre d'Estudis i Divulgació del Patrimoni (CEDIP) i patrocini de l'Ajuntament de Sant Joan Despí i de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, 1999.

⁷ Vegeu RENOM, Mercè; TORRUELLA, Josep M.: “Els carrers de Sant Joan Despí: evolució del nucli urbà i de la nomenclatura” [Estudi realitzat per a l'àmbit d'història del Congrés de Cultura Catalana de Sant Joan Despí]. Sant Joan Despí, novembre de 1977 [inèdit].

⁸ vegeu DURAN, Montserrat; RUIZ, Miquel: “El raval de Les Begudes”, dins *Bulletí de la Gent Gran*, núm. 13-16 (febrer 2001-març 2002).

⁹ Cal assenyalar que la localització d'aquest plànol del 1873 era desconeguda fins a la primavera del 2002 i, per tant, és una font documental inèdita.

¹⁰ El primer treball realitzat sobre les masies de Sant Joan Despí es troba en l'estudi de camp “Relació d'edificis i masies del sector del Camí del Mig. Sant Joan Despí”, i realitzat per a l'àmbit del Patrimoni del Consell Popular de Cultura Catalana de Sant Joan Despí, octubre de 1978 [inèdit] i fou elaborat per Montserrat Duran i Albareda amb l'ajut de Marta Peidro i Carbonell i Iolanda Calvet i Gil. També es poden trobar més referències sobre la història de les masies de Sant Joan Despí en articles apareguts en revistes locals com l'esmentada *La font del be*, i en *Pessebrisme*.

¹¹ Amb la inauguració del canal de la Infanta Carlota el 1819 es milloraren els rendiments de les explotacions agrícoles, però també, gràcies als molins i salts d'aigua que es construïren al seu voltant des del 1820 i per voluntat de la Junta del Canal, es potenciaren els rendiments d'algunes indústries locals. És el cas de la fàbrica de moldre campetx de Josep Duran i Pujades (des del 1870) i de Hijos de Esteban Blachs (des del 1913), que es serviren del salt de l'Erasme.

¹² Pel que fa a les inversions durant els segles XIX i XX, vegeu els articles RENOM, Mercè: “La propietat agrícola a l'any 1852”, *La font del be*, 46 (juliol-agost

1983), pàg. 10-12, i RENOM, Mercè: "Notes sobre el traspàs de la propietat agrícola baixllobregatina de la burgesia barcelonina a la pagesia local, a la primera meitat del segle XX. El cas de Sant Joan Despí", *Materials del Baix Llobregat*, núm. 1 (1994), pàg. 70-71.

¹³ Aquest primer eixample estaria format per l'eix del carrer de les Torres i carrers adjacents. Prengué el nom de les Torres per les nombroses construccions de cases aïllades que s'hi construïren. Entre elles i fins no fa gaire hi trobaríem la vil·la Engràcia i sobre la seva promotora podem ampliar la informació amb la referència bibliogràfica que ens dona la nota 5, concretament en les pàg. 12-14.

¹⁴ Aquest segon eixample neix paral·lel al del carrer de les Torres. Es conforma a partir de l'actual carrer de Francesc Macià, i és inserit dins el teixit urbà des del 1930 com a carrer d'Alfons XIII.

¹⁵ Vegeu DURAN I ALBAREDA, Montserrat: *Guia de Sant Joan Despí* [edificis d'interès]. Sant Joan Despí: Ajuntament de Sant Joan Despí, reedició de 1986.

¹⁶ Vegeu DURAN I ALBAREDA, Montserrat; Miserachs, Xavier [fotografies]: *Josep M. Jujol a Sant Joan Despí. Projectes i obra 1913-1949*. Barcelona: Corporació Metropolitana de Barcelona i Ajuntament de Sant Joan Despí, 1987.

¹⁷ DURAN I ALBAREDA, Montserrat: "Jujol a Sant Joan Despí: arquitectura i disseny", dins FONDEVILA,

Mariàngels i altres: *Jujol dissenyador*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya i Fundació "la Caixa", 2002, pàg. 130-133.

¹⁸ És el "Proyecto de Urbanización del Semuntà", encarregat a Josep M. Jujol pels propietaris de les vinyes i encapçalat per Pere Negre, que no arribà a reeixir.

¹⁹ Vegeu DURAN I ALBAREDA, Montserrat: "Les Planes. Un barrio de Sant Joan Despí", *Butlletí de la Gent Gran*, 5-7 (desembre 1998-maig 1999).

²⁰ Vegeu DURAN I ALBAREDA, Montserrat: "Pla del Vent-Torreblanca. Un barri de Sant Joan Despí", *Butlletí de la Gent Gran*, 8-10 (setembre 1999-febrer 2000).

²¹ Vegeu DURAN I ALBAREDA, Montserrat: "Residencial Sant Joan-TV3. Un barri de Sant Joan Despí", *Butlletí de la Gent Gran*, 11-12 (maig-desembre 2000). Com a cloenda, cal afegir que, després d'un llarg període negociacions entre les administracions actuant, va caldre que l'Ajuntament adoptés un acord l'any 1976 pel qual es manifestava que allò que fou tan urgent pel Ministerio de la Vivienda catorze anys enrere seguia estant aturat i era pràcticament insostenible i inassolible per l'Ajuntament: 4.000 habitatges i les conseqüents obres d'urbanització i d'infraestructures. El Pla general metropolità de 1983 aconseguí fer créixer fins a 1.000 els habitatges i no va ser fins a l'any 1985 que es començaren a realitzar les primeres edificacions.

Dossier